

Максютов А. О.,
аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ

У статті розглядаються особливості формування толерантності як моральної якості особистості у процесі туристсько-краєзнавчої роботи. Розкритий виховний потенціал туристсько-краєзнавчої діяльності. Формуванні толерантної особистості.

Ключові слова: туристсько-краєзнавча робота, толерантність, особистість.

Постановка проблеми. Процес становлення та розбудови суверенної України, переорієнтації у її соціально-економічному та політичному житті — все це визначає кардинальні світоглядні зміни у світосприйнятті та функціонуванні української спільноти на зламі ХХ—ХХІ ст. Сучасні тенденції суспільного розвитку зумовлюють актуальність проблеми морального виховання молоді. У Законі України «Про освіту», Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), Законі України «Про загальну середню освіту» Національній доктрині розвитку освіти, Концепції педагогічної освіти, Концепції національної системи освіти як стратегічні визначаються завдання щодо виховання високоморальної, духовно багатой особистості громадянина-патріота, що передбачає комплексне застосування соціальних, соціально-психологічних, педагогічних методів та методичних прийомів формування здорового світосприйняття, здатності до самоідентифікації та усвідомлення своєї приналежності до українського етносу. Моральне та патріотичне виховання молоді кликає дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, правової європейської держави, що передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної правової культури особистості, розквіт національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав свобод людини. Тому розкриття питання виховання та формування толерантної особистості є актуальне науковою проблемою.

Аналіз попередніх досліджень. Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання актуальним об'єктом дослідження сучасної наукової думки. Вона детально розкривається у працях відомих вітчизняних вчених педагогічної науки, а також у роботах провідних культурних діячів, філософів, історик митців. Ідеал доброї, чесної, благородної, безкорисливої людини, патріота у своїх втворах обстоювали І Вишенський, І. Гізель, І. Величковський, П. Могила, Ф. Прокопович, І. Когляревський, Т. Шевченко. Ці питання розроблені в працях І. Беха, А. Бойко, М. Боришевського, О. Вишневського, П. Ігнатенка, С. Карпчук О. Киричука, Н. Косарева, А. Крицької, В. Кузя, В. Поплужного, С. Русової, Ю. Римаренка, О. Сухомлинської К. Ушинського, Г. Філіпчука та ін. Одним із засобів виховання толерантності у підростаючого покоління є туристсько-краєзнавча робота.

Мета статті — визначити та обґрунтувати передумови формування толерантної особистості, виховання сокоморальних якостей молоді засобами туристсько-краєзнавчої роботи.

Виклад основного матеріалу. Туристсько-краєзнавча діяльність в Україні багата на традиції, плідні пошуки та відкриття. Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулих з прийдешніми [2; 3; 4; 5; 7; 9]. «Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить основи теперішності, є запорукою майбутнього» [7, 83]. Рекомендовані Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України напрями патріотичного та інтернаціонального виховання та всебічного розвитку особистості спрямовують як загальноосвітні, так і вищі, зокрема педагогічні, навчальні заклади на більш цілеспрямовану роботу щодо залучення школярів і студентства до туристсько-краєзнавчої роботи. Формуючи значення, зміст і завдання краєзнавства і туризму в умовах перебудови загальноосвітньої і професійної школи, М. П. Крачило зазначає, що туристсько-краєзнавча робота є одним із головних напрямів підвищення ефективності навчально-виховного процесу [4]. Туристсько-краєзнавча робота — це цілісна, нерозривна і відкрита система, яка функціонує у світі тривимірних моделей: простір (географічне краєзнавство), час (історичне краєзнавство), соціум (соціальне краєзнавство) (Я. Жупанський, В. Круль); синтетичне вивчення будь-якої виразної і виділеної за адміністративними ознаками невеликої території; сукупність ін-формацій про якусь країну з погляду географії, природи, історії, етнографії, народного господарства (В. Кубійович) тощо; це один із потужних засобів виховання толерантної молоді.

Видатний український педагог К. Д. Ушинський уперше дав визначення краєзнавства як педагогічного поняття, виділивши в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспекти [10]. Він наповнив загальнонавчаний тоді термін «батьківщинознавство» загальнопедагогічним змістом. Саме у краєзнавстві К. Д. Ушинський вбачав могутній засіб вивчення країни. Навчання географії на місцевому матеріалі дало поштовх до зародження батьківщинознавчого напрямку в географії, який став основою сучасного краєзнавства.

Втілення краєзнавчого принципу в життя тісно було пов'язано з іменем Софії Русової, яка вважала, що прищепити дитині національні риси можна лише орієнтуючись на специфіку природи, географічне розташування, клімат, історію рідного краю [8]. Академік С. Л. Рудницький розглядав краєзнавство як етнографічне, історичне, літературне та синтетичне утворення, яке включає в себе різні його види. У своїх працях він неодноразово звертав увагу на зв'язок географічної освіти і краєзнавства. Фундатор національного комплексного краєзнавства писав у своїй «Нинішній

географії» 1905 р.: «На поняття вітчизни і народності складаються дуже різні елементи; антропо- і етнологічний, фільольогічно-літературний, історично-політичний і інші, але без сумніву найважливіший є географічний, бо народ без рідного краю, тростина, вирвана з почви... если отже пізнане язика і літератури свого народа, его історії, побуту і звичаїв і т.н. є загальнопризнане важним, то не менше на мою думку важне і потрібне є пізнання рідного краю, на котрім цей народ виріс і розвивається. І є обов'язком всякого, що почувається до крихітки патріотизму, учитися пізнавати і любити свій рідний край не лиш словами, а душею» [7, 86]. У своїх працях учений визначав Україну як цілісну географічну одиницю, розробив план дослідження та вивчення її географії в усіх аспектах. С. Рудницький радив починати географічне вивчення свого краю з краєзнавства, а на його основі здійснювати вивчення початкового курсу географії України. На його думку, національна територія — це головна основа нації. Іншими основами нації є рідна культура, єдині історико-гюлітичні традиції, типові расові ознаки, власна мова. І ці основи лише тоді набирають сили, коли мають зв'язок із територією.

Якщо говорити про толерантність, то в перекладі з латинської мови *tolerantis* означає бути терплячим. Надзвичайно актуально для демократичного суспільства виховати у своїх громадян терпимість до чужих думок, вірувань, переконань; сформувані дух єдності; дружнього й міцного формування. Власне виховання терпимості та терплячості, розвиток толерантної особистості забезпечується шляхом залучення молоді до туристсько - краєзнавчої роботи. Поєднання стаціонарних і польових робіт, виконання колективних видів роботи, постійне міжособистісне спілкування — все це має сприятливий вплив на формування особистості і насамперед виховання позитивних рис характеру.

Основними формами туристсько-краєзнавчої роботи є стаціонарні та туристичні [9]. До стаціонарних форм належать бесіди, лекторії, краєзнавчі олімпіади, виставки, конкурси, змагання пізнавального характеру тощо. Групу туристичних форм роботи утворюють такі види діяльності, а саме: прогулянки, екскурсії, походи, подорожі, експедиції, туристичні зльоти. Бесіда — це найпоширеніша стаціонарна форма туристсько-краєзнавчої роботи. Відповідно до навчального плану на початку року краєзнавчі об'єднання планують їх проведення. Їх тематика є дуже різноманітною, наприклад: «Мій край — моя жива історія», «Професії моїх батьків», «Тарасовими шляхами» тощо. У бесідах беруть участь батьки, представники громадськості, фахівці різних галузей знань та ін. У проміжках між обговоренням питань декламуються вірші, виконуються музичні твори. Загалом створюється сприятливий психологічний мікроклімат: кожний учасник розкриває свої позитивні якості, виховуються основи міжособистісного спілкування й толерантності. Беручи участь у таких видах роботи, молодь не лише збагачує свої знання та світогляд, але й розвиває позитивні риси характеру.

Екскурсії, прогулянки, туристичні походи, подорожі — важливі засоби формування та розширення світогляду молоді. Вони дають можливість краще пізнати історію та географію Батьківщини, пробуджують глибоку любов до природи. Вивчивши рідний край, оволодівши пошуково-дослідницькими навичками, здійснюючи свої «маленькі» відкриття, краєзнавці знайомляться із досвідом складних взаємовідносин природи і суспільства. Постійна робота розуму, душі і працелюбних рук, безперечно, приведе до самопізнання і самовизначення, а в кінцевому результаті до морального становлення особистості, її громадської зрілості [6]. Багатство змісту, різноманітні форми і методи туристсько-краєзнавчої роботи переконують нас у тому, що будь - який з її напрямів має необмежені можливості для ідейно-патріотичного, історико-інтернаціонального, естетичного, екологічного, фізичного виховання молоді.

Туристичні подорожі та екскурсії є великою школою формування толерантної особистості. Крім виховання високих моральних якостей та естетичних почуттів, вони розвивають спостережливість, уяву. Збагачують свій розум теорією і практикою пізнання дійсності, молодь пізнає життя у всій його різноманітності. Туристсько - краєзнавча робота дає багато нових вражень: студенти вчаться розкривати причинно-наслідкові зв'язки природі, краще усвідомлювати та розуміти окремі явища і закони природи. Екскурсії та походи по р: краю є однією з найважливіших форм розширення та закріплення знань. Теоретичні знання, одержані в торії, під час походів та екскурсій отримують практичне застосування (пошуки корисних копалин, вивчення ґрунтів, метеорологічні та гідрологічні спостереження, збирання лікарських та інших цінних дикорослих за лин, проведення різних меліоративних заходів тощо). Самостійне виконання практичних завдань сприяє систематизації та поглибленню вивченого матеріалу.

У походах діти, молодь і привчаються до самообслуговування, набувають потрібних у житті навичок і вмінь допомагати одне одному, раціонально організують і культурно проводять свій відпочинок, зміцнюють здоров'я виховують силу волі, високі моральні якості. Екскурсії і туристичні походи відіграють важливу роль у формуванні колективу, виховують самостійність, підвищують відповідальність за доручену справу. У сформованому у походах колективі з високим моральним гартом слабкий стає сильнішим, боязкий — сміливішим, байдужий — чуйнішим, ледар не може уникнути праці. У згуртованому єдиною метою колективі, якою є туристична група. кожна особистість розкриває свої душевні якості, у дітей викристалізуються найкращі риси характеру [1,4].

Освітнє і виховне значення туризму яскраво охарактеризував письменник К. Паустовський: «Якщо хочете бути справжніми синами своєї країни і всієї Землі, людьми пізнання і духовної волі, людьми мужності і гуманності, праці і боротьби, людьми, які створюють духовні цінності, — будьте вірними музі далеких мандрівок і подорожей у міру своїх сил і вільного часу, тому що кожна подорож — це проникнення у сферу значного і прекрасного» [1].

Подорожуючи стежками рідного краю, людина долає численні перешкоди, виробляючи необхідні риси характеру, вчиться жити в спільноті, узгоджуючи свою поведінку, дії з діями оточуючих людей. Цей процес досить активно впливає на розвиток підростаючої особистості, її соціалізацію, виховання громадянської, фізичних якостей. У туризмі закладений могутній гуманістичний аспект. У туристичних походах складаються умови для близького контакту з природою, для її естетичного сприйняття, формування леї дбайливого ставлення до природних багатств, поняття сутності і значення справи охорони природи. Безпосереднє знайомство з історією і культурою країни допомагає молодому поколінню зрозуміти й цінувати свою Батьківщину, її народ. Під час подорожі люди перебувають у постійному контакті з іншими,

дуже часто в нестандартних умовах і обставинах. Усе це сприяє формуванню товарищескості й колективізму, взаємодопомоги і чуйності до навколишнього світу, толерантності, уміння знаходити компроміс і досягати спільної думки, причому утискуючи, а, навпаки, розвиваючи власну індивідуальність, особистісні якості й здібності.

Таким чином, туристсько-краєзнавча робота є одним із засобів формування толерантної особистості г. сприяє не лише відродженню духовності, національної свідомості українського народу, формуванню них мотивів навчально-пізнавальної діяльності; але і оздоровленню підростаючого покоління, його моральному і фізичному зміцненню; вихованню поваги до людини, її праці; допомагає кожній людині утвердитися в колективі як особистості, зберігаючи при цьому відвертість і дружні стосунки, бути терпимими і терплячими.

ДЖЕРЕЛА

1. *Воронков О.* Про туризм у шкільній освіті й вихованні / Олександр Воронков // Краєзнавст. Географія. Туризм. — 2005. — № 20 (409). — С. 18—22.
2. *Корнєєв О.* Розвиток географічного краєзнавства в Україні (кінець XIX — початок XX ст.) / Олександр Корнєєв // Географія та основи економіки в школі. — 2005. — № 3. — С. 42—45.
3. *Костриця М.* Становлення організаційних форм українського географічного краєзнавства Костриця // Географія та основи економіки в школі. — 2005. — № 3. — С. 39—42.
4. *Крачило М. П.* Краєзнавство і туризм : навч. посіб. / М. П. Крачило. — К.: Вища шк., 1994. — 190, [1] с.
5. *Круль В. П.* Краєзнавство: історична географія / В. П. Круль. — Чернівці: ЧДУ, 1999. — 107 [2] с
6. *Обозний В. В.* Краєзнавство : навч. посіб.-практикум / В. В. Обозний. — К.: ТОВ «Міжнародні і сова агенція», 1997. — 265, [1] с.
7. *Петранівський В. Л.* Туристичне краєзнавство : навч. посіб. / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинським за ред. Ф. Д. Заставного. — К.: Знання, 2006. — 575, [1] с.
8. *Русова С.* Вибрані педагогічні твори : у 2 кн. / Софія Русова. — Кн. 1 / за ред. С. І. Ко вале ні Либідь, 1997. - С. 83-85.
9. *Тімець О. В.* Організація краєзнавчо-туристської роботи з учнівською та студентською О. В. Тімець, В. П. Комар. — Умань : Алмі, 2005. — 194, [2] с.
10. *Ушинський К. Д.* Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський. — К. : Радянська шк. 1983. - Т. 1.-С. 43-104.